

БОЛОТА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Рак А.В. студентка УДПУ імені Павла Тичини

Ситник О.І. кандидат геогр. наук, доцент.

Болота – це особливі природно-територіальні комплекси, у формуванні яких важливу роль відіграють поверхневі і ґрунтові води. У них своєрідні ґрунти, рослинність та мікрокліматичні умови. Болота сприяють живленню річок і озер водою. Їх акумулятивна та продуктивна здатність, сполучна функція між екосистемами суходолу та акваторії, унікальність території для розмноження та розвитку вимираючих представників флори та фауни з характерними потребами для існування дають поштовх для детальнішого вивчення боліт [7].

Площа боліт на земній кулі досить значна – 5 млн. км², третина з яких припадає на територію Росії. Від загальної площі України (603,7 тис. км²) болота займають близько 1.5% (понад 1 млн. га), більшість яких сконцентрована на Поліссі (Волинській, Рівненській областях), де пересічна заболоченість досягає 6% території [1, 4].

Загальна площа водно-болотних угідь Черкащини становить близько 29 тис. га (менше 1% території), вивченням яких займалися науковці Т. Андрієнко, О. Ільїна, А. Іванченков, А. Науменков, І. Мороз, О. Коноваленко, С. Стойко. За рівнем заболоченості виділяються Золотоніський, Черкаський, Жашківський, Драбівський та Чернобаївський райони. Більшість боліт утворились в заплавах річок Тясмин, Супій, Ірклій, Золотоношка, Гнилий Тікич, Гірський Тікич. Найбільш дослідженими є болота правобережної частини області. Згідно Реєстру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, на території області знаходиться понад 70 болотних ділянок, оголошених заказниками місцевого і державного значення [8, 14].

Упродовж десятиліть проводились значні меліоративні роботи, які суттєво зменшили площі заболочених територій, що сприяло розширенню та поліпшенню орних земель. Проте, окремі випадки проведення осушувальних

робіт мали негативні екологічні наслідки, що призвело до зміни водного режиму малих річок, зниження рівня ґрунтових вод, втрати родючості торф'яно-болотних ґрунтів, усихання окремих ділянок лісу тощо. Найбільш ефективні результати меліоративних робіт виявились в тому випадку, коли здійснювались комплексні заходи (гідромеліоративні, агролісомеліоративні, хімічні тощо) [7, 11].

У межах Черкаської області переважають долинні та старичні типи боліт, Найбільшими долинними болотними масивами є Супійське та Шуляцьке, старичними – Тясминське, Ірдинське та Конельське болота [5].

Зокрема, лише на території Жашківського району, цікавими є 3 великих болотних масиви: Шуляцьке, Охматівське, Конельське [2].

Шуляцьке болото знаходиться поблизу витoku р. Гірський Тікич, де у його заплаві створено 6 ставків. Цей великий водний масив відіграє роль стабілізатора водного режиму річки, і є головним чинником формування своєрідного амфібіального, середнього між водним та наземним, ландшафту. З метою збереження рослинного і тваринного світу, у 1993 р. був створений одноіменний заказник загальнодержавного значення – Шуляцьке болото (940,0 га) [9, 10].

В заказнику добре зберігся рослинний покрив, характерний для **регіону** Придніпровського Лісостепу. Заростання водойм відбувається за рахунок формування поясів прибережно-водяної рослинності. В прибережній частині по всьому периметру сформована смуга очеретяно-рогозових угруповань. Дуже різноманітний світ комах та земноводних. Флора гідрологічного заказника унікальна і налічує близько 160 видів, значна частина з яких занесена до Червоної книги. Зокрема, Шуляцьке болото є місцем гніздування таких рідкісних птахів як орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*) та чорний лелека (*Ciconia nigra*) [2, 14].

Охматівське болото (130 га) – болотний масив розміщений між селами Охматів та Сорокотяга в давній, з широкою заплавою, долині р. Гірський Тікич, для якої характерні лучно-болотні і торф'яно-болотні ґрунти, в центральній

частині Маньківсько-Буцького фізико-географічного району Центральної лісостепової області Придніпровської височини [3, 10].

За своїм еколого-генетичним типом Охматівське болото відноситься до типу низинних, за геоморфологічними особливостями – це долиinne болото, приурочене до колишньої долини стоку талих вод. Джерелом живлення болота є, головним чином, ґрунтові і делювіальні води. У зв'язку з цим болото розвивається виключно за евтотрофним типом [4].

Болотна рослинність займає 2/3 площі території Охматівського болота. Трав'яний покрив представлений очеретом звичайним (*Sphagnum*), рогазом вузьколистим (*Scirpus*), лепешняком плаваючим (*Glyceria fluitans* (L.)). Рослинні угруповання високотравні, з домінуючою формацією очерета звичайного у травостої. Характерні осоковоочеретяні асоціації, які розвиваються в умовах меншого обводнення. Болотний масив безлісий, лише у прибережній зоні є невеликі вербові зарості [11].

Охматівське болото є типовим біотопом для численної водної фауни, зокрема лебедві-шипунів (*Cygnus olor*), великої популяції диких качок (*Anas platyrhynchos*), сірої чаплі (*Ardea cinerea*) [3].

Болота в заплаві Тясмину – правої притоки Дніпра, яка протікає територією Черкаської та Кіровоградської областей, виникли через неналежний нагляд за дамбою у м. Кам'янка і порушення підземного стоку. Річка обміліла, що призвело до утворення каскаду озер і зарослих очеретом болотистих ділянок [12].

Забруднення, руйнування ґрунтового та рослинного покриву, фрагментація місць існування видів спричинюють порушення природних потоків речовини, енергії та інформації. Екологічні умови річкової долини та, відповідно, флора і фауна зазнали значної трансформації. Наразі видовий склад трав'яної рослинності у долині р. Тясмин представлений 89 видами судинних рослин, які належать до 81 роду 33 родин. У розподілі видів між класами на *Liliopsida* припадає 9%, на *Magnoliopsida* – 91%, а на території, яка невпинно заболочується відбувається зміна зволоження і як екологічний чинник істотно впливає на склад рослинного та тваринного покриву.

Ірдинські болота – найбільший болотний масив в Черкаській області, що простягнувся на північний схід від залізниці Черкаси-Сміла вздовж річок Ірдинь та Ірдинка, виникло на місці старого русла Дніпра. Із метою збереження болотного масиву, головного регуляторного чинника гідрологічного режиму Ірдинки і Тясмина, та мікроклімату району, створено гідрологічний заказник (372,9 га) місцевого значення. В ньому налічується майже 190 видів птахів, близько 15% з яких занесені до Червоної книги України. Досить різноманітний видовий склад ссавців, представлений бобрами, косулями та оленями, часто можна зустріти і диких кабанів та енотовидних собак [15, 12].

Конельське болото (16.3 га) – евтотрофне болото в заплаві річок Конелки і Руда неподалік с. Степівки Маньківського району. В рослинності болота переважає високотрав'я, вільшняки. Зустрічається черемха, смородина чорна (*Ribes nigrum* L.), осока дерниста (*Carex cespitosa*), та папороть теліптеріс болотний (*Thelypteris palustris*), що входить до Червоних книг окремих областей України (Донецької, Закарпатської, Львівської, Харківської, Луганської). Серед численних птахів гніздяться сіра чапля (*Ardea cinerea*) та лебідь-шипун (*Cygnus olor*) [4, 13].

Значна кількість болотних масивів (13) зосереджено в Чорнобаївському районі, поблизу с. Вереміївка, та в с. Коломиці Драбівського району (5).

??

Висновки. Болота Черкаської області освоєні. Після осушення їхні території часто використовуються як орні угіддя, або вторинні луки. Значення водно-болотних угідь велике, це природні резервуари та фільтри води, місце переходу поверхневого стоку у підземний. Проте, інтенсивні вирубки лісу, осушення та інші не впорядковані дії призводять до катастрофічних наслідків та тотального винищення їх біорізноманіття, безповоротну зміну болотних біотопів. У відносній безпеці, можуть почуватись лише ті ділянки природи, яким пощастило опинитись в складі об'єктів природно-заповідного фонду. Попередити їх можна тільки загальними зусиллями як держави, так і недержавних підприємств, з обов'язковою їх співпрацею [6].

Список використаних джерел

1. Болота Волині: особливості поширення й антропогенні зміни / О.В. Ільїна // Наукові праці Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту: Зб. наук. пр. — 2007.- Вип. 256. — С. 367-372.
2. Волик В.П. Червона книга // Краєзнавство Черкащини./ Волик В.П., Савченко З.А. . – Черкаси : видавництво Монограф, 1996. – С.9-14.
3. Жадько В. Черкащина. Універсальна енциклопедія// документально-публіцистичне наукове фотоілюстративне історичне видання . – К.:ВПК Експрес-Поліграф, - 2010.-1000-1124 с, іл..
4. Іванченков А. Болотні масиви України/ А. Науменков // Вісник Світогляд – 2000. - №4 – с.42-43
5. Коноваленко О.С.Природно-заповідний фонд Черкаської області /Коноваленко О. С., Карастан І. М. – Черкаси: Вертикаль, 2006. – 156-187 с.
6. Крамар М.С. Джерела Тікича : [легенда про Гірський Тікич] / М.С. Крамар // Черкаська правда. – 1990. – 10 черв. – 5 с.
7. Маринич О. Фізична географія України : підр. / МариничО.М, Шишченко П.Г. – К.: Знання, 2005. – с.142-144.
8. Мороз П.І. Природа Черкащини. Стан проблеми раціонального природокористування та охорони в контексті виживання / П.І. Мороз, В.Л. Лук1'янець, І.С. Косенко, Мороз О.К. – Миколаїв: АТ «СІМАО», Одеса: ОКФА, 1996. – 400 с.
9. Положення про гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Шуляцьке болото» : Наказ. – 2012. – 21 серпня - №422
10. Рішення Черкаської обласної ради від 22.03.2013 №21-16/VI «Про території та об'єкти природно-заповідного фонду області»
11. Топішко О. У краю сірої чаплі, великого баклана та кулика-сороки / О. Топішко // Юний натураліст. – 2001. – № 9. – С. 10-11.
12. Трансформація ландшафтних екосистем річкових долин Центрального Побужжя : Монографія / Г.Є. Гончаренко, С.В. Совгіра, О.Д. Лаврик, В.Г. Гончаренко. – К. : Наук. світ, 2009. – 329 с.

13. Чорна Г.А. Гідрологічні заказники Черкащини в регіональній екомережі Правобережного Лісостепу України / Г.А. Чорна // Географія та екологія: наука і освіта : мат. конф. – Київ, 2006. – С. 161–163.
14. Шевчик В.Л. Список рідкісних видів судинних рослин, що підлягають охороні в межах Черкаської області / В.Л. Шевчик, А.А. Куземко, Г.А. Чорна // Заповідна справа в Україні. – 2006. – Т.12, вип. 1. – С. 11-17.
15. Ірдинські болота, мандрівка стежками «Залишенця»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://ukrainaincognita.com/cherkaska-oblast/irdynski-bolota-mandrivka-stezhkamy-zalyshentsya>